

Markku Roinila Yksityisasialla

Juha Räikkä, *Yksityisyyden filosofia*. WSOY, Helsinki 2007. 192 s.

Turun yliopiston dosentti Juha Räikkä päättää moraalifilosofisen trilogiansa (aiemmin ilmestyneet *Katumuksen filosofia* (2003) ja *Itsepetoksen filosofia* (2005)) pohdintoihin yksityisyydestä. Trilogia käsittelee ehkä keskimmäistä osaa lukuun ottamatta Suomessa vähän esillä olleita teemoja. Varsinkin sen viimeinen osa, *Yksityisyyden filosofia*, on tärkeä avaus, joka antaa paljon eväitä jatkopohdiskeluun paitsi filosofeille, myös muun muassa oikeustieteilijöille, kulttuuriantropologeille, sosiaalishistorioitsijoille, sosiologeille, sosiaalipsykologeille ja mediatutkijoille.

Kirjan aihe on läheinen kaikille. Tämä asia konkretisoitui heti aloitetuani sen lukemisen. Ensimmäisen sivun puolivälissä työhuoneeni ikkunan alle ilmestyi auto, josta rävähti soimaan tamperelaisen Popedayhtyeen kappale *Pitkä kuuma kesä*. Melko sietämätön kappale ilmeisesti miellytti auton omistajaa, sillä tämä nosti autoradionsa äänentasoja yhä kovemmalle. Huomasin lukevani muutamaa Räikän lausetta yhä uudelleen ja uudelleen kunnes luovutin, nousin ja laitoin ikkunani kiinni. Tein siis yksityisyyteeni liittyvän puolustuksellisen toimenpiteen.

Räikän mukaan on todennäköistä, että ihmisillä on nykyään vähemmän yksityisyyttä kuin aiemmin. Toisaalta yhteiskunta on ulottunut yhä syvemmälle elämäämme – tietomme ovat rekistereissä, kulutustottumuksiamme valvotaan (useimmiten omasta tahdostamme) ja oikeus käyttäytyä miten haluamme vähenee. Todellinen vapaus kavenee jatkuvasti työpaikan huume- ja geenitestiin, tulosvaatimusten ja sosiaalisen paineen kynsissä. Esi-

merkiksi tätä kirjoittaessani aamun sanomalehdessä oli uutinen sosiaaliturvan vastikkeellisuudesta – jatkuvasti työstä kieltäytyvältä henkilöltä evätään nykyään käytännössä sosiaaliturva. Nykyajan tynnyrifilosofi on siis yhä ahtaammalla.

Toisaalta sama kehitys on tuottanut meille yksityisyyttä – meillä on mahdollisuus asua omissa kodeissamme ja tehdä mitä haluamme tiettyyn pisteeseen asti. Tämä oli silkkaa paratiisimaista utopiaa useimmille suomalaisille vielä sata vuotta sitten. On tietenkin selvää, että eri ihmiset tarvitsevat yksityisyyttä eri tavoin. Siinä missä toiselle yksityisyyden kaventuminen merkitsee turvallisuuden lisääntymistä ja elämänhallinnan paranemista, toinen voi kokea sen ahdistavana. Edellisistä Räikkä nostaa kiinnostavasti esiin radikaalifeministit, joiden mukaan yksityisyyden tempelissä eli kodissa tapahtuu jatkuvasti niin pahoja asioita, että sukupuolisen väkivallan kulissit olisi riisuttava. Mutta mihin tämä sitten johtaa? Matriarkaalisesta Platonin valtioon?

Viipaleiden välissä

Yksityisyyteen liittyy siis monia konkreettisia teemoja puolesta ja vastaan, ja kirjan ansiot liittyvät nimenomaan näiden asioiden esille nostamiseen ja niiden eri puolien tarkasteluun. Räikkä antautuu harvoin perusteelliseen keskusteluun, vaikka median ja yksityisyyden suhde onkin melko hyvin esillä. Hän välttää myös teoretisointia ja vetoaa alan auktoriteetteihin säästelelläisesti (on tietenkin selvää, että tutkimusaihe on suhteellisen uusi). Vaikuttaa siltä, että Räikkä haluaa ikään

kuin inventoida kysymyksen, eritellä asiat, jotka siihen liittyvät, jatkopohdintaa varten. Hän lausuukin loppusanoissaan, että tarkoituksena on ollut luonnehtia yksityisyyden suojaa yleisellä tasolla pikemmin kuin ottaa kantaa yksityiskohtaisiin kysymyksiin. Tästä seuraa kuitenkin varsinkin kirjan alkupuolella tietty luettelomaisuus, joka vähentää lukunautintoa. Toisinaan tuntuu, että kirja on kokoonpanttu *Powerpoint*-luentosarjasta, jossa asiakokonaisuudet on pilkottu helposti sulaviksi lyhyiksi viipaleiksi, joita sitten havainnollistetaan fiktiivisillä ja kaunokirjallisuudesta poimituilla esimerkeillä.

Toisaalta on sanottava, että kirja etenee hyvin, ja pidemmälle ehtiessään se vie paremmin mukanaan. Suurelle yleisölle tarkoitettu kirja välttää liikaa teoreettisuutta ja on siksi kenen tahansa vaivatta luettava. Sellaisena se voi olla tärkeämpi keskustelunavaus kuin teoreettisemmin suuntautunut opus, jossa kustakin asiakokonaisuudesta esitellään erilaisia filosofisia syvämielteistyksiä. Vaikka keskustelu on yleisesti ottaen terävää ja kiinnostavaa, joistakin asioista olisin silti kaivannut perusteellisempia pohdintoja erityisesti suhteessa eri etiikan teorioihin.

Suhteellisesta kattavuudestaan huolimatta yksityisyyden filosofiasta olisi ehkä saanut ammennettua lisää. Yksi mahdollinen lisäaihe olisi ollut eläinten yksityisyys – tässä suhteessa esimerkiksi geenimuuntelua koskevilla tarkasteluilla on kiinnostavia yhteyksiä yksityisyyden filosofiaan. Toinen keskustelua herättänyt ilmiö on kysymys tekijänoikeuksista – teos voidaan ymmärtää itseilmaisuna, jolloin sen luvaton käyttö on tavallaan yksityisyyden rikkomista.

”Silti ihminen tuntee säännöllisesti tarvetta hallittuun henkiseen ekshibitionismiin, mikä pitkälti selittää nettifoorumeiden, ehkä etäisemmin jopa runouden ja kaunokirjallisuudenkin, menestyksen.”

Tiivis kirja olisi ehkä saanut lisäulottuvuuksia myös historiallisesta perspektiivistä. Esimerkiksi stoalaisen Epiktetoksen erottelu sen välillä, mikä on hallinnassamme ja mikä ei, on mielenkiintoinen yksityisyyden tarkastelussa, vaikkakin erottelu on erilainen kuin nykyajattelussa.¹

Toinen filosofianhistoriallis-teologinen aihepiiri on ihmisen ja Jumalan välinen suhde skolastikkojen käsityksissä ja luostarikulttuurissa, jota Räikkä tosin tarkastelee hiukan teoksen loppusanoissa. Tässä yhteydessä myös Spinozan käsitykset olisivat olleet relevantteja. Myös Adam Smithin, joka suojeli yksityisyyttään hyvin tarkasti, *The Theory of Moral Sentiments* on aiheen kannalta kiinnostava klassikko. Smithin teoria ”puolueettomasta tarkkailijasta” on eräänlainen kaikkialle näkevä Jumalan modernimpi versio, jota voi ehkä soveltaa nykyihmisen yksityiseen minään ja moraalikäyttäytymiseen.

Sielusta rooleihin

Kokonaisuus on joka tapauksessa hallittu. Liikkeelle lähdetään Platonin *Faidonista*, jossa Sokrates sanoo vievänsä ajatuksensa hautaan mukanaan. Kunkin ihmisen sisin on koettu pyhäksi asiaksi, jolle on asiaa korkeintaan Jumalalla. Usein pidämme yllä jonkinlaista julkista imagoa, joka voi olla varsin erilainen kuin sisimmät ajatuksemme. On sitten aivan toinen kysymys, voiko ajatuksia kontrolloida.

Kun syystä tai toisesta tämä salainen portti raottuu hetkeksi esimerkiksi vahvassa humalatilassa, saatamme pelästyä, ahdistua ja katua tällaista läpivalaisutilannetta. Silti ihminen tuntee säännöllisesti tarvetta hallittuun henkiseen ekshibitionismiin, mikä pitkälti selittää nettifoorumeiden, ehkä etäisemmin jopa runouden ja kaunokirjallisuudenkin, menestyksen.

Ihmisen halu kontrolloida yksityisyyttään ja hänestä saatavaa tietoa muodostaa merkittävän osan kirjan sisällöstä. Kyse ei tietenkään ole pelkästään ihmisen omasta halusta, vaan kansalaisen asemasta yhteisössä.

Fokukseen nousee ennen kaikkea luottamus – miten voin samaan aikaan olla luotettu kansalainen ja työntekijä ja säilyttää yksityisyyteni? Jos satun esimerkiksi pitämään yhtäaikaaisesti kielletystä huumeesta ja poliisin toimesta, kuinka voin yhteensovittaa nämä yhteiskunnan silmissä ristiriitaiset elementit? Moraalisesti tuomittavaa on huijata huumetestissä, mutta se saattaa olla ainoa keino säilyttää haluamani työpaikka. Tämänkaltaiset ”likaiset kädet” -ongelmat ovat moraalifilosofiassa kiintoisia, mutta Räikkä ei antaudu käsittelemään niitä sen kummemmin, vaikkakin ottaa vastustavan kannan huumetesteihin. Tähän liittyen olisi myös ollut kiinnostavaa tarkastella moraalisen autonomian käsitettä.

Ihmisen herkeämätön tarkkailu ja valvonta Orwellin vision mieleen tuovalla tavalla on aiheena luvussa kolme. Tosiasiassa vuosi 1984 on tullut todeksi viimeistään 1990-luvun puolivälissä, vaikkakin utopian diktatoriset ulottuvuudet ovat vielä onneksi suhteellisen kaukana. Luvun herkin aihe on seksuaalinen häirintä ja työpaikkakiusaaminen sekä kotirauhan kunnioitus. Yhä kiivaamman markkinoinnin seurauksena meitä lähestytään päivittäin asioilla, joita emme aktiivisesti kaipaa. Tämä on valvonnan pimeä puoli.

Tehdessämme nettiostoksen teostamme jää jälki, jonka seurauksena meitä lähestytään ostosvinkeillä, alennustiedotteilla ja tarjouksilla ehkä koko loppuelämämme. Sama tapahtuu tilatessamme lehden: tilauksen päätyttyä kustantajan markkinointiosasto muistuttaa meitä vähintään puolivuositain menneestä hairahduksestamme ikään kuin emme itse olisi kykeneviä päättämään lehden tarpeellisuudesta. Räikkä nostaa sattuvasti esiin Jeremy Benthamin Panoptikonin, vankilan, jossa yksi henkilö saattoi laitoksen rakenteen mahdollistamana tarkkailla kaikkia vankeja samaan aikaan. Yhtä aikaa, kaikkien kanssa, kaikkialla.

Julkista imagoamme on vaalittava. Muu maailma voi helposti ja nopeasti tarvella yksityisyytemme juoruilla ja väärillä tiedoilla. Tavalisten pulliaisten kohdalla tämä on

internetin valtakaudella yhä helpompaa (vrt. äskettäinen kohu opettajaa loukanneesta nettikuvasta), mutta erityisesti ongelma koskee niin sanottuja julkisuuden henkilöitä. Räikkä paneutuu lööppijulkisuuden ongelmiin perusteellisemmin luvuissa neljä ja kahdeksan ja kritisoi ”roskasankojournalismia” epäolennaisten asioiden korostuksesta. Yksi olennaisimmista kysymyksistä on sananvapauden ja kunnianloukkauksen suhde.

Lööppijulkisuus harvemmin perustuu esimerkiksi politiikan työhön, joka on hänen julkisuutensa perusta. Sen sijaan esille nostetaan kyllä yksityiselämän puolelle kuuluvat seikat, joilla ei periaatteessa ole mitään tekemistä hänen työnsä kanssa. Voidaan kuitenkin väittää, että poliitikko on kokopäiväinen kansan palvelija, jonka kaikki teot vaikuttavat hänen työhönsä. Siksi kansanedustajan huumekokeiluilla on yhteiskunnallista merkittävyyttä, joka puolestaan antaa

iltapäivälehdille oikeuden kirjoittaa niistä kissankokoisin otsikoin. Toisaalta taas lööppien taustalla on taloudellinen voitonpyynti, joka tekee toiminnasta jollakin tavoin epäilyttävää. Toisaalta on muistettava, että tässäkin pätee kysynnän ja tarjonnan laki – ehkäpä ihmiset haluavat jokapäiväisen juorunsa. Kokonaisuutena teema on kirjan kiintoisimpia ja polttavimpia.

Teoksen loppupuolella Räikkä summaa yksityisyyden hyvät ja huonot puolet, jolloin mukaan tulee enemmän eettisiä ja arvofilosofisia teemoja. Kokoava katsaus tuo hyvin esille aiheen eri puolet, vaikka tietysti mukaan tulee jonkin verran toistoa. Poikkeuksellisen kiinnostavia uusia teemoja teoksen lopussa ovat yksityisyyden suhde sosiaalisiin suhteisiin. Teemojen käsittelyssä nousevat esille parisuhdedynamiikka ja sosiaaliset roolit sekä alati ajankohtainen kysymys viranomaisten valtuuksista rikostutkinnassa, joka on tietenkin yk-

sityisyysteeman keskiössä. Helposti mieleen tulee ajatus, että yksityisyys on modernissa yhteiskunnassa saavutettu etu, jota yritetään jatkuvasti kaivata yleisen turvallisuuden nimissä. Ei ole vaikea olla Räikän kanssa samaa mieltä, kun hän sanoo sivulla 127: ”Vaikka oikeus yksityisyyteen johtaa toisinaan väärinkäytöksiin, tulee yksityisyyttä kunnioittaa.”

Kaikkiaan teos on hyödyllinen ja kaikille sopiva avaus, jonka herättämiä kysymyksiä on hyvä pohtia edelleen. Sen soisi päätyvän esimerkiksi Julkisen sanan neuvoston jäsenen yöpöydälle, juoruilijoista ja paparazzeista puhumattakaan.

Viite

1. Ks. s. 266 Epikretos, Käsikirja. Teoksessa T. Kaarakainen & J. Kaukua (toim.), *Stoalaisuus*. Gaudeamus, Helsinki 2004.